

תוכן עניינים

מבוא	1
רקע תאורטי	2
מתודולוגיה	5
שיטת המחקר	5.....
אוכלוסיית המחקר	6.....
כלי המחקר	6.....
הליך המחקר	6.....
ניתוח הממצאים	6.....
מגבלות המחקר	7.....
ניתוח הממצאים	7
פרדוקס הפאה	7.....
"פלירטוט" עם העולם החילוני	9.....
בין צניעות להתבלטות	11.....
"אוחזות בחבל בשני קצותיו"	12.....
'החתיירה לחופש והכמיה לשייכות'	12.....
נוחות ויופי בגבולות הגזרה	13.....
דיון וסיכום	15
ביבליוגרפיה	17

מבוא

במהלך שיטוט יומי בעיר בני ברק, התגלה לעינינו אוצר בלום. מעיר שהייתה זכורה לנו בעיקר כעיר של חנויות קדושה, אוכל יהודי וכן גם אופניים, הפכה לעיר אופנה חרדית. במעלה הרחוב הראשי, החנות הקטנה לדברי מתיקה שהייתה בעבר מקום המפגש לילדי העיר, הוחלפה בחנות ל"אקססורייז" אופנתיים. לאורך הרחוב, נחשפנו לחנויות ובוטיקים של בגדי אופנה ופריטי לבוש שלא היו מביישים אף חנות יוקרה בפריז. את הרחוב פקדו נשים צעירות לצד מבוגרות שהמשותף לכולן הוא – מחד, התשוקה לאופנה, ומאידך, מסירותן לדת ולמסורת היהודית.

היה זה אירוני ומפתיע לראות חנויות ספרי קודש ותשמישי קדושה שנראה כי קפאו בזמן, לצד חנויות אופנה של צעירות המעצבות ומוכרות פריטים בהלימה לטרנדים הכי עדכניים בעולם האופנה, כאשר הם עוברים "הכשרה" ומותאמים לתקנות הצניעות, ובה בעת מוכוונים לצרכיהן ומאוויהן של הנשים החרדיות. שפשנו את עינינו ותהינו – האומנם דת ואופנה יכולות להתקיים זו לצד זו בהרמוניה ובאין מפריע? תהיה זו הדהדה בראשונו עת יצאנו את העיר בני ברק, נותרנו מסוקרנות עם רצון עז להמשיך לתהות על קנקנו של הנושא ולהתחקות אחר מענה הולם. מאוחר יותר, ביקשנו להמשיך לבחון את הנושא בזירה המחקרית האקדמית במסגרת הקורס "תרבות בתרגום".

טרם חידוד נושא המחקר, סקרנו ועיינו באתרי אופנה חרדית באינטרנט, וראינו כי סצנת האופנה החרדית חזקה משחשבונו וממשיכה לצבור תאוצה ולסחוף קהל נשים ש"צמאות" לעטות על גופן בגדים אופנתיים ובד בבד לשמר את ערכי המסורת וכללי הצניעות. ואולם, בהינתן והשימוש באופנה הינו פועל יוצא של החברה הקפיטליסטית הנוגדת את הלך הרוח הדתי (Fitzsimmons, 2017), נוצר דיסוננס בין תחזוקת המראה החיצוני הגשמי, ממנה האדם הדתי מנסה להימנע, לבין עולם הרוח והערכים הפנימיים שלו. על סוגיית זו עבודה זו תנסה להשיב.

הבחירה לבחון את הנושא בהקשר לסוגיית כיסוי הראש בקרב נשים לא הייתה שרירותית, כי אם נבעה מהאופן בו פריט זה משקף את המתח בין מסורת לאופנה. סיבה נוספת לבחירה זו נעוצה בהבנה שלנו כי פריט זה הוא לעניות דעתנו הפריט שעבר הכי הרבה תהפוכות וטרנספורמציות במהלך השנים, יחד עם התעצמות ההכרה בו כפריט חשוב וקריטי בארון הבגדים בקרב נשים. כך, שבעוד שבעבר נשים תפסו את פריט כיסוי הראש כזניח וכזה שאין צורך להשקיע בו מחשבה והשקעה יתרה, הפך בשנים האחרונות לאחד הפריטים החשובים ביותר אצל נשים חרדיות – בין אם מדובר על כיסוי ראש רגיל או פאה נוכרית.

הנשים החרדיות שומרות מצוות מבקשות לשמור על רמות גבוהות ביותר של צניעות תוך כיסוי הגוף והשיער, ובד בבד לא מוותרות על המרוץ אחר פריטים שעומדים בכללי המשחק של עולם האופנה, החילוני ברובו. רבות מהן תרות אחר המגמה האופנתית העכשווית של פאות עשויות שיער אדם, וכמה שיראה טבעי – הרי זה משובח. אחרות מתחקות אחר כיסויי ראש בסגנונות חדשים, טקסטורות, הדפסים וצבעים מקוריים, על מנת להחיות את הנראות היומיומית. אפשרי כי רבות הנשים שעוטות כיסויי ראש לא יסתפקו בפריט אחד, שכן עבורן זהו פריט כמו כל פריט אחר בארון שבאמצעותו ניתן ליצור מראה מסקרן ולא אחיד.

אם כן, שאלת המחקר שלאורה התבסס מחקר זה מנוסח באופן הבא: כיצד המתח בין מסורת לבין אופנה ומודרנה בא לידי ביטוי בעטיית כיסוי ראש/פאה בקרב נשים חרדיות?

רקע תאורטי

הממד הפונקציונלי של בגדים הוא ברור וידוע לכל, והחל להיות בשימוש כבר בתקופה הפרהיסטורית על ידי ההומו סאפיינס למטרות חימום והגנה מהקור. מאז ועד היום השימוש בבגדים הוא למטרות הגנה על הגוף מפני מזג האוויר או גורמים אחרים שעלולים לפגוע בו (Gaba, 2020). אולם מעבר לממד הפונקציונאלי ניתן להעניק לבגדים תפקיד משמעותי יותר של אמצעי ויזואלי להעברת מסרים אותם האדם מעוניין להעביר לסובבים אותו. בני אדם עושים שימוש בבגדים גם כדי לעמוד בדרישות הנורמות החברתיות והדתיות שמשקפות סטנדרטים וערכים של צניעות (Tarlo, 2016). לעיתים מהווים סוג של קישוט על מנת לשרת מטרות חברתיות, מעמד חברתי, מגדרי ואתני (Crane & Bovone, 2006). בהתאם לאירועים דרמטיים שהתרחשו בעולם כדוגמת רעב, מלחמות, מגפות ושינויי מזג אוויר, הפונקציה של הבד כמטרה פשוטה, כלומר, כהגנה על הגוף, הוחלפה לפונקציה בעלת משמעות עמוקה יותר והיא לשקף ולבטא מסר או ביטוי עצמי בעזרת סגנון האופנה במקום ובפרק זמן מסוים (מרזך, 2016). כיסוי הראש הנשי בעולם החרדי כבר מזמן אינו רק פריט לסיכוי השיער ושמירה על צניעות האישה, כי אם תכשיט של ממש שמבקש להעביר מסרים לסביבה.

רולאן בארת', אחד החלוצים שחקר את תחום האופנה בהקשר לסמיוטיקה (חקר הסימנים) טען כי אופנה היא שפת תקשורת א-מילולית המועברת באופן ויזואלי על ידי הבגדים, וניתנת לפרשנות מאחר והיא נושאת משמעות היוצרת קונוטציה אצל בני האדם (Barthes, 1990). כפי שבני אדם מסוגלים לפרש משמעויות מתוך טקסט מילולי, כך הם יכולים לבנות משמעות גם מדימויים ויזואליים א-מילוליים כמו אופנה. דבר דומה טען קאלפטו (Calefato, 1997), לפיו כל פריט בו אנו מתהדרים – בגדים, כיסויים, תכשיטים וחפצים אחרים, הם למעשה צורות שונות דרכן אנו מתקשרים עם הסביבה. דהיינו, אופנה משמשת ככזו שמכתיבה את ההתנהלות החברתית לפי מה שנתפס כ"נכון", והיא מבוססת הן על שיקולים רציונאליים – הצורך להיות חלק מהכלל, והן על שיקולים בלתי רציונליים – אידיאולוגיה, דת וכיוצא בזאת (שם).

לבוש הוא סימן א-מילולי שניתן לפרש באופן שונה ובהתאם להקשר, המצב או התרבות ממנו מגיע האדם העוטה אותו. מתוך כך, ניתן לקשר את מערכת הסימנים של האופנה למערכת הסימנים החברתית והתרבותית. המשמעויות הנבנות באמצעות אופנה תלויות במידה רבה בקודים המקובלים בתרבות מסוימת, ולכן הקושי להבין את הגחמות האופנתיות טמון בהיעדר ידע אודות הסמלים והמשמעויות הנלוות לאלמנטים השונים של פרטי הלבוש, הצבעים, המרקמים והצורות בתרבות נתונה (Khrystych, 2019). אולם בהינתן והידע אודות המשמעויות המאפיינות את התרבות הנתונה קיים, פרטי הלבוש עשויים לספק מידע אודות האדם טרם הוא מתקשר מילולית עם סביבתו (Park Larsson, 2014).